

ЕДНО ДИПЛОМАТИЧЕСКО ПРАТЕНИЧЕСТВО В ТЪРНОВО ПРЕЗ 1395 Г.

Йордан АНДРЕЕВ (Велико Търново)

Единственият източник за тази мисия е Похвалното слово за света Филотея, написано от видинския митрополит Йоасаф¹. Делегацията заминала за Търново, изпратена от видинския цар Иван Срацимир и се предвождала от „младия цар Константин“. Той бил син на Иван Срацимир, който междувременно го коронясал за цар и го провъзгласил за съуправител². В състава на пратеничеството бил включен и митрополит Йоасаф Бдински. За съжаление, същият този Йоасаф, не е отбелязал изрично целта на високата мисия и се е задоволил със забележката, че в Търново цар Константин трябвало да преговаря относно „някои царски необходими и важни неща“ (нѣкъкихъ ради царскихъ вещей нужднихъ и великихъ³). Други подробности за естеството на преговорите липсват, като изключим някои косвени податки в текста на Похвалното слово. Затова изследователите се задоволяват с хроникерането на факта, придружено от забележката, че съществената част от тези преговори „остава скрита за нас“⁴. Означава ли всичко това, че възможностите които предлага първоизворът са практически изчерпани? И каква всъщност била задачата на делегацията, която предвождал видинският престолонаследник Константин?

Елементарният отговор на тези питання би могъл да бъде примерно следният. Пратеничеството имало задачата да издири осквернените търновски реликви (най-вече мощи на прочути светци) и да ги спаси от поруганието на турците, като ги отнесе във все още свободния град Видин. Предвид дълбоко религиозния дух на епохата, подобно предположение не изглежда лишено от смисъл. Защото Константин наистина се погрижил за мощите на света Филотея и ги пренесъл от Търново във Видин. По този повод Йоасаф написал и своето Похвално слово. Но с това мисията на престолонаследника не приключила: към другите си „големи подвизи“, той „прибавил и нови“. Изглежда пак тогава, той пренесъл във Видин мощите и на две други светици: на св. Петка Търновска и на царица Теофано⁵.

Но ако целта на пратеничеството била тази, остава необясним фактът, защо Йоасаф Бдински не я отбелязва изрично. При положение, че издирването на подобни „нетленни съкровища“ се смятало за подвиг. Какво при това положение му е попречило да поясни, че целта на делегацията била да търси „благодат“⁶ в разорения от турците Търнов? Премълчаването на тези неща не може да се обясни с някакъв литературен похват, нито пък с присъщото на епохата маниерничене. От записаното от Йоасаф Бдински става ясно, че цар Константин научил случайно за мощите на преподобната Филотея. Чак тогава изпратил „едного от своите велможи“ да измоли мощите от турския управител на града. Този пък с готовност изпълнил царевата просба. Същата развръзка имала и последвалата молба на престолонаследника: да му бъдат предадени мощите и на другите две светици. Усърдие и готовност проявявали и двете страни, и най-вече търновският турски управител, както бележи Йоасаф Бдински. Но ако всичко свързано с преговорите вървяло толкова бързо, какво наложило дългото пребиваване (на много време)⁷ на Константин в Търново? При това, нека отново подчертаем, че въпросът за светите мощи не бил поставен лично от цар Константин, а от второстепенно лице включено в делегацията — някой си „велможа“. Следователно разискваните в Търново въпроси били от съвсем друго естество. Ставало дума за „важни царски неща“, които касаели отношенията на Видинското царство с турците. А пренасянето на светите мощи е само един, макар и немаловажен шрих, който разнообразил дългите и тягостни дни, прекарани от престолонаследника в старата българска столица. Какво всъщност се крие зад неясното и разтегливо съобщение на Йоасаф Бдински, че разговорите се отнасяли до „някои царски необходими и важни неща“? Две са предварителните условия за разшифроването на тази загадка.

Първата е в пряка връзка с точното време, когато делегацията на видинския владетел потеглила за Търново. Съгласуваме ли го с връвежа на другите политически събития, можем да се досетим за напътствията и пълномощията, които Константин получил от своя баща. Това, разбира се, касае само намеренията на видинския двор. Предстояло тези замисли да бъдат съгласувани с насрещните турски искания, за да се стигне до окончателно споразумение.

За щастие в своето похвалното слово митрополит Йоасаф дава няколко хронологически указания. Първото е във връзка с „пълното, плачевно разорение на този град (т.е. Търново), заедно с околните“. Като време на разорението той отбелязва годината 6902 от сътворението на света, индикт 3. Повечето изследователи приемат, че с тази посочка Йоасаф Бдински отбелязва годината на превземането на Търново от турците⁸. Но както знаем от други източници старата българска столица паднала под турска власт през 6901 г. от сътворението на света, по-точно на 17 юли 1393 г.⁹ А световната година посочена от Йоасаф Бдински отгова-

ря на времето от I.X.1393 до 31.VIII.1394 г. Следователно тя е погрешна, поне що се отнася до събитията, свързани с турското завладяване на Търново. При това 6902 г. от сътворението на света отговаря не на 3 индикт, както сочи Йоасаф Бдински, а на 2 индиктион. Учудващо е наистина, как е възможно Йоасаф Бдински да сбърка година, че даже и индиктиона на паметната 1393 г.¹⁰ Събитието, потресло съвременниците, затова падането на Търново е отбелязано в гръцки, сръбски, влашки и руски хроники¹¹. В тях неизменно се сочи 6901 г. от сътворението на света или 1392/93 от РХр. Възможно ли е наистина единствено българинът Йоасаф Бдински да прояви подобна небрежност. И то при положение, че е съвременник на събитието, посетил е старата българска столица и оплаква злочестата ѝ участ. И тъй като даже елементарната логика изключва подобна грешка, налага се да се съсредоточим върху въпроса, какво точно е имал предвид Йоасаф Бдински, когато разказва за „пълното и плачевно разорение“ на Търново. От последвалите му обяснения става ясно, че старобългарският книжовник има предвид събитията, които последвали след завладяването на Търново: избиването на 110-те търновски боляри, разсипването на черквите, прогонването на духовенството и разбира се, заточаването на Патриарх Евтимий¹². Картината на погрома се допълва от Григорий Цамблак, в неговото Похвално слово за Евтимий. Тогава, съобщава той, заедно с последния търновски патриарх, една голяма част от жителите на Търново, най-вече онези, които се отличавали „по род, богатство и красота на лицето“ били отведени на заточение в Мала Азия¹³. Тъкмо тези изтъпления могат да се окачествят като „пълно (конъчноє), плачевно разорение на този град“. Него именно е имал предвид Йоасаф Бдински, когато посочва годината 6902 от сътворението на света. Ударът бил точно пресметнат и дошъл тогава, когато турците се почувствали пълни господари на положението и утвърдили своята власт. Почти всички изследователи отнасят тези събития през 1394 г., по-точно към лятото на същата година. Следователно датировката, дадена от Йоасаф Бдински е вярна: през лятото на 1394 г. храмовете на Търново били разсипани, цветът на аристокрацията — избит, а голяма част от жителите на Търново, заедно с Патриарх Евтимий — заточени. Друг е въпросът, че индиктът посочен в Похвалното слово е погрешен. Годината 6902 от сътворението на света отговаря на 2, а не на 3 индиктион¹⁴.

Второто хронологическо указание, записано в Похвалното слово, се отнася до времето, когато делегацията предвождана от видинския престолонаследник Константин, пристигнала в Търново. Според Йоасаф Бдински това станало, когато „настана втората година“ (второу же второму наставшоу)¹⁵ от тъжните събития описани по-горе. Неизвестно защо почти всички свързват тази посочка с падането на Търново под турска власт¹⁶. Различия се проявяват само при тълкуването на израза. Едни го превеждат „когато настъпи втората година“ и пресмятат нещата по следния на-

чин. Търново пада под властта на турците през 1393 г. След това изминала една и настъпила втора година, когато пратеничеството начело с цар Константин пристигнало в старата столица. Следователно пратеничеството започнало мисията си през 1394 г.¹⁷ Други придават на цитираната фраза по-друг смисъл: „настанала втората година“ от падането на Търново, следователно пратеничеството потеглило две години след паметното събитие, т.е. през 1395 г.¹⁸ Всъщност тълкуването, пък и преводът на това място може да бъде само един — настъпила втората година, т.е. изминала само една година от описаните по-горе събития и се навлязло във „втората“ година. Следователно трябва да се пресмята не от изходната 1393 г., а от събитията, които Йоасаф Бдински определя като второто, голямо разорение на Търново, т.е. тези от 1394 г. Следователно делегацията предвождана от видинския престолонаследник цар Константин отпътувала за Търново през 1395 г., най-късно през лятото.

Друг е, разбира се, въпросът каква е причината, продиктувала дипломатическата инициатива предприета от видинския двор. Обикновено такива преговори се подхващат при промяна на политическата обстановка, нарушаване на статуквото, изтичането на мирен договор и т.н. При всички случаи тези събития трябва да касаят пряко взаимоотношенията на Видинското царство с турците.

Кои са тези политически събития от първата половина на 1395 г., които пряко се отразили върху политическата обстановка по долни Дунав и по-конкретно върху съдбините на Видинското царство? На първо място това е походът на султан Баязид във Влашко през пролетта на същата година. Той завършил с прочутата битка при Ровине (17.V.1395 г.)¹⁹ в която турците претърпели голямо поражение.

Още по-съдбоносни за Видинското царство били сетнините от голямата влашка победа. На връщане Баязид се установил срещу Никопол, на отсрещната страна на река Дунав. С помощта на кораби, предоставени му от цар Иван Шишман, той преминал реката. После заповядал да доведат Иван Шишман и наредил да го посекаат²⁰. Точната дата на Шишмановата смърт е спорна, но за най-сигурна може да се смята посочката в Българската анонимна хроника. Там е фиксиран денят 3 юни 1395 г.²¹ Гибелта на цар Иван Шишман и ликвидирането на остатъците от Търновското царство променили из основи политическото статукво на север от Балкана. Грубата разправа с търновския цар вещаела смътна опасност и за видинския владетел Иван Срацимир. Слабо ще е било утешението му, че след смъртта на вечния му съперник, той оставал единственият легитимен български владетел. Защото за разлика от султан Мурад I, който предпочитал компромисите, султан Баязид заложил на една нова политика, която предвиждала пълното унищожение на християнските политически структури на Балканите. Прегазването на Шишманова България представлявало първата крачка към осъществяването на голямата цел. Няма-

ло съмнение, че след излизането на турците по бреговете на река Дунав, следващата крачка на Баязид щяла да бъде настъпление на запад, по посока на Видинското царство. Следователно през лятото на 1395 г. политическото равновесие по Долни Дунав било нарушено и, разбира се, във вреда на цар Иван Срацимир. Предвид новото съотношение на силите, съществуващият васален договор между Видин и султана практически се обезсмислял. Ревизията му се налагала по няколко причини, но най-важната била тази, че сега властта над българските земи на север от Балкана се поделяла вече между турците и Иван Срацимир. И то в едно съотношение, което далеч не било в полза на Видинското царство. Вероятно тези опасения са били най-важната причина, която заставила Иван Срацимир да започне преговори със султана. Същината им навярно се състояла в това той да се гарантира откъм евентуална турска изненада. Не са известни подробности около дипломатическите сондажи на цар Иван Срацимир. Но, както личи от последвалите събития, Баязид отказал директни преговори с видинския владетел. Затова те трябвало да се водят така да се каже на „второ ниво“: между престолонаследника Константин и този, който Йоасаф Бдински нарича „гърновски княз“. В негово лице трябва да видим местния санджак бей, под чиято власт се намирали земите на Шицмановото царство. Пълномощията му били наистина големи, поради което Йоасаф Бдински превел непознатата за него турска титла с българската „княз“²². Можем само да гадаем причините, които накарали султан Баязид да не отклони дипломатическата инициатива на Видин. Вероятно това е било свързано с безпокойството му от неуредените му отношения с Влашко и Маджарско, тъй като там въодушевлението от голямата победа било твърде голямо. С намерението да отклони Иван Срацимир от евентуално съюзяване с противниците му, Баязид предпочел да изчаква развитието на събитията. Не са известни също никакви преговори на Иван Срацимир със съседните християнски държави. Те не бива да се изключват предвид тесните му връзки с Маджарско²³. И заради това, че захващането на преговори с всяка една от враждуващите страни е обикновена практика на средновековната дипломация.

Получил съответните инструкции от своя господар, гърновският санджак бей посрещнал наистина по „царски“ и с „голяма почит“²⁴ престолонаследника цар Константин. Това подсказва, че за момента преговорите били изгодни и за турската страна. Санджак беят демонстрирал голямо внимание към пратеничеството и с усърдие и бързина „изпълнявал задълженията си на домакин. Учудващо е само, че тази „бързина“ ни най-малко не повлияла на преговорите, които, както вече отбелязахме, продължили „много време“. По всичко личи, че това забавяне било изгодно за турците. В този смисъл султан Баязид упълномощил санджак бея да действа съобразно изпитаните похвати на ориенталската дипломация, ко-

28. Гърновска книжовна школа. Т. 6.

ято винаги предпочита мудните, но за сметка на това ефикасно действащи средства.

За съжаление на това място разказът на Йоасаф Бдински поема в друга посока и той повече не се връща към мисията на цар Константин. Неизвестни остават и главните теми на тези деликатни преговори. Дали например цар Константин не е поискал някакви териториални отстъпки за сметка на покореното вече Търновско царство. С положителност обаче знаем, че през първата част на преговорите, до отпътуването на Йоасаф за Видин, подобен резултат не бил постигнат. Защото видинският митрополит съобщава, че след като раклата с мощите на света Филотея напуснала „пределите на онази страна“, процесията навлязла в „своите“ предели, т.е. в територията на Видинското царство. В най-общ смисъл това трябва да се тълкува като свидетелство, че границите между Видинското и Търновското царство останали непроменени. С тази разлика, разбира се, че в пределите на бившото Търновско царство сега властвал завоевателят турчин.

Вторият въпрос е свързан със състава на дипломатическото пратеничество. Естествено е да поставим въпроса защо в делегацията имало духовно лице — видинският митрополит Йоасаф. Първото, което можем да предположим, че като мъдър и препатил човек, той трябвало да опекунства над Константин и да го предпазва от поривите и увлеченията, присъщи на младостта. Но подобно нещо противоречи на твърдението на самия Йоасаф Бдински, според който, измежду многото си положителни качества „младият цар Константин“ се отличавал със забележителна „мъдрост“. На друго място в Похвалното слово той величае престолонаследника, че „бидейки млад по възраст бил хилядолетен по разум“²⁵. И това не са само празни словословия. От други източници е известно, че през целия си живот Константин неизменно демонстрирал забележителен ум, заради който бил уважаван от всички²⁶. Следователно други ще са били мотивите, които наложили включването на митрополит Йоасаф в състава на пратеничеството. Високия духовен сан на Йоасаф Бдински подсказва, че по всяка вероятност пратеничеството трябвало да преговаря по въпроси, които касаели църквата. Това не бива да ни изненадва, след като от други източници е известно, че турците внимателно следели работите в християнската църква и често използвала съществуващата обстановка в своя полза. Измежду многото примери ще приведем само три.

Първият е във връзка с един ферман от 1372/73 г., с който султан Мурад I дарил манастира „Св. Йоан Продром“, който се намирал в околностите на града Сяр²⁷. Този дарствен акт на султана е многозначителен. Чрез издаването му Мурад I давал да се разбере, че Балканите вече имат „нов господар“, който по примера на християнските владетели попечителства църквата. С този ферман е засвидетелстван първият случай, чрез

който турците показват едно ново отношение към християнската църква, отношение, което те по-късно превръщат в практика.

През 1381 г. изворите са документирали друг поразителен случай. Доротей, митрополитът на Буруград²⁸, бил хвърлен в затвора по заповед на византийския император Йоан V Палеолог. Впоследствие той избягал и с турска помощ си възвърнал митрополитския трон. Въпреки анатемосването му от цариградския патриарх, митрополит Доротей продължавал да властва в своя диоцез. Даже сключил договор с турците, да им предава всички пленници, които бягали в Буруград. Този лъжепастир се чувствал недосегаем и заявявал на всеуслушание, че за него турците са император и патриарх, и тях има за покровители, и защитници²⁹.

И накрая ще отбележим знаменателния факт, че веднага след завладяването на Цариград през 1453 г. султан Мохамед се погрижил за избора на нов патриарх, в чийто ръце поверил съдбата на християнските народи.

Тези красноречиви примери свидетелстват, че в зависимост от обстановката и собствените си интереси, турците проявявали странна „загриженост“ към християнските църковни институции. От своя страна пък някои представители на църквата търсели съдействието им за разрешаване на собствените си проблеми. Във връзка с това можем да предположим, че подобни намерения имал и видинският двор. Какви евентуално могли да бъдат тези искания. Известно е, че наскоро след завладяването на Търново от турците (по-точно през 1394 г.) турците предприели отдавна планирания си удар върху търновската църква и нейните институции. Погромът е предаден картинно от талантливото перо на Йоасаф Бдински: „Тогава свещениците падаха под оръжие..., архиереите биваха безжалостно прогонвани,... без да имат даже молитвени домове“. Накрая заради мъжественото си поведение бил заточен и Патриарх Евтимий, това „светило на светлината и Христоподобен образ“. По този повод той е записал забележителното си прозрение: „По-добре бе слънцето да угаснеше, отколкото да замлъкне Евтимиевият език“³⁰. Така през лятото на 1394 г. Търновската патриаршия одоверяла, свещенослужителите били отдадени на поругание, а повечето търновски църкви — разсипани.

От тези събития не закъснява да се възползва Цариградската патриаршия, която използвала случая да ликвидира независимостта на Търновската църква. От месец август 1394 г. датира едно пълномощно, с което цариградският патриарх Антоний IV делегира правото на угровлахийския митрополит Йеремия, да свещенодейства в „светейшата Търновска църква“³¹. По този начин той получил правото на духовен надзор и над българската патриаршия, която останала без пастир. В пълномощното е отбелязано изрично, че в Търново митрополит Йеремия имал само екзархийски права, без правото да заема „свещения трон“ на търновските патриарси.

Тези събития не са останали тайна за видинския цар Иван Срацимир. Още през 80-те години на XIV в. той декларира пълната си независимост като отделил видинската митрополия от диоцеза на Търновската патриаршия и я поставил под духовния надзор на Цариград³². Редно е да предположим, че пълномощията отстъпени на угровлахийския митрополит не се понравили на видинския самодържец. Възможно е Срацимир да се поблазнил от мисълта, че на мястото на Йереимия може да бъде назначено друго духовно лице, което по един или друг начин да е свързано с видинската митрополия. Разбира се за това трябвало да се получи благословията на Цариградската патриаршия. За съжаление не разполагаме с данни за подобна интервенция, но ако предположението ни е вярно, подобни стъпки сигурно са били предприети. Същевременно цар Иван Срацимир потърсил и съдействието на търновския санджак бей. Неговата дума също имала значение за решаването на въпроса в благоприятен смисъл. Тази именно е била причината, която наложила включването на митрополит Йоасаф в състава на делегацията. Основания за положително разрешаване на проблема не липсвали. Защото близо година митрополит Йереимия не бил заел мястото си в Търново. А съдействието на турците можело да наклони везните в полза на Видин и църковните му домогвания.

Можем само да предполагаме по-нататъшното развитие на събитията. Претенциите на Видин довели до там, че митрополит Йереимия проявил похвално старание за опазване на своята катедра. Вероятно за това съдействала и Цариградската патриаршия, която настояла Йереимия час по-скоро да се заеме с изпълнението на своите задължения. От едно писмо на Цариградската патриаршия (от месец май 1395 г.) става ясно, че по това време митрополит Йереимия вече резидирал в старата българска столица³³. Вероятно настаняването му в Търново станала само седмици преди дипломатическата инициатива, предприета от цар Иван Срацимир.

Затова Йоасаф Бдински съобщава, че в Търново пратеничеството било посрещнато не само по „царски“ (т.е. от местния санджак бей“), но и по „архиерейски“³⁴. Посочката „архиерейски“ може да означава само едно: че видинският митрополит бил посрещнат от църковно лице с ранг, съответстващ на неговия. В случая това може да бъде само угровлахийският митрополит Йереимия. В качеството си на лице, упълномощено от Цариградската църква да надзирава Търновския диоцез, той направил всичко възможно да покаже на пратеничеството, че проблемите, свързани с овдовелия търновски престол, са окончателно решени. Може да се досетим и за позицията на търновския санджак бей по въпроса. Преди това той приел в Търново митрополит Йереимия, следователно в негово лице той виждал законния пастир, който трябвало да попечителства християнското население, което било под неговата власт. А това от своя страна предопределило неуспеха на дипломатическата мисия, поне в онази

нейна част, която касаела чисто църковните въпроси. Но по всичко изглежда, че въпреки това цар Константин и митрополит Йоасаф упорствали в намеренията си. Само с това можем да обясним факта, че митрополит Йоасаф останал дълго време в Търново. Може би защото съществувала някаква, макар и слаба надежда за успех. Но тя постепенно избледнявала, което обезмислило по-нататъшното оставане на Йоасаф Бдински в Търново. Цар Константин използвал повода с мощите на св. Филотея, за да отпрати Йоасаф Бдински обратно във Видин. Разочарован от неуспеха си, митрополит Йоасаф се постарал да превърне това обстоятелство в свой личен триумф.

Фактът, че престолонаследникът Константин останал в Търново и след отпътуването на своя митрополит, подсказва най-малко две неща. Първото е повече от ясно: преговорите продължавали. Второто пък може само да се предполага. В смисъл, че след загубените шансове във връзка с митрополитската катедра, Константин да се е постарал да получи евентуална компенсация. Разбира се, по чисто политически въпроси, най-вече във връзка с взаимоотношенията му с турците. Финалът на тези дълги и мъчителни преговори навярно е приключил с подновяването на васалния договор. Но предвид безкомпромисната политика на султан Баязид този договор едва ли можел да гарантира сигурността на Видинското царство. Още повече, че бил подписан не лично от султана, а от неговия пълномощник — в случая търновския санджак бей. Султан Баязид винаги можел да го наруши, стига обстоятелствата да се променят в негова полза. Както и станало през следващата 1396 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Kalužniacki, E. Aus der panegyrischen Litterature der Südslawen, Wien, 1901, S. 97-128.*

² За него виж Божилков, И. Фамилията на Асеновци. С. 1985, с. 237-239.

³ *Kalužniacki, E. Op. cit. S. 101.*

⁴ Божилков, пос. съч. с. 238.

⁵ *Op. cit. S. 123.* Според Григорий Цамблак, това станало чрез застъпничеството на цар Иван Срацимир. Но вероятно този автор е допуснал грешка.

⁶ На езика на средновековните хора това означава събирането на мощи на светци, които даряват града с чудна и несъкрушима сила.

⁷ *Kalužniacki, E. Op. cit., S. 124*

⁸ *Op. cit. S. 125.*

⁹ За това виж Андреев, Й. Курс лекции по история на Второто българско царство. ВеликоТърново, 1994. с.211 и сл.

¹⁰ Годината 1393 отговаря на I индикт.

¹¹ Андреев, Й. Пос. съч. с. 217.

¹² *Kalužniacki, E. Op. cit. S. 120.*

¹³ Русев, П. Гълъбов, Давидов, И., Данчев, А. Г. Похвално слово за Евтимия от Григорий Цамблак, С. 1971, с. 219

¹⁴ Обикновено се приема, че когато има разминаване между годината и индиктиона, трябва да се доверяваме по-често на посоката за индикта, понеже той се помни по-лесно (индиктионите са само 15), докато световните години се изписват с четири (а понякога и с 3) букви. Следователно грешките са по-чести.

¹⁵ Kałużniacki, E. Op. cit. S. 120.

¹⁶ Божилов, И. Фамилията на Асеновци, с. 239, бел. 6.

¹⁷ Старобългарска литература. Енциклопедичен справочник, С. 1992. с. 209.

¹⁸ Божилов, И. Фамилията на Асеновци, с. 238.

¹⁹ Божилов, И. Фамилията на Асеновци, с. 228 и пос. лит.

²⁰ Божилов, И. с. 228.

²¹ Андреев, Й. пос. съч. с. 100.

²² В турската летописна бележка, която съобщава за посичането на цар Иван Шишман, се твърди, че Баязид превърнал Никопол в санджак. Но това едва ли можело да стане толкова бързо. Най-приемливо изглежда становището, че за известно време санджак беят продължил да резидира в Търново и едва към края на 1395 г. се е установил окончателно в Никопол.

²³ Божилов, И. Фамилията на Асеновци, с. 202 и сл.

²⁴ Kałużniacki, E. Op. cit. S. 120.

²⁵ Op. cit. S. 126.

²⁶ Божилов, И. Фамилията на Асеновци, с. 239.

²⁷ Радич, Р. Време Јована V Палеолога, Београд, 1993, с. 383 и пос. лит.

²⁸ Гюзелев, В. Извори за средновековната история на България (VII—XV в.), в австрийските ръкописни сбирки и архиви. С. 1994., с. 211.

²⁹ Пак там.

³⁰ Kałużniacki, E. Op., cit. S. 120.

³¹ Гюзелев, В. пос. съч. с. 227.

³² Божилов, И. Фамилията на Асеновци, с. 205.

³³ Гюзелев, В. пос. съч. с. 231.

³⁴ Kałużniacki, E. Op. cit. S. 121.